

Justo Maria Mokoroa "Ibar" idazlearen mendeurrenean

Juan SAN MARTIN

Justo Maria Mokoroa Mujika Tolosan jaio zen 1901. urteko maiatzaren 28an.

Tolosan bertako Eskolapioetan egin zituen bere lehen ikastaroak. Bere kristau fede giroak bultzaturik Tafallan osatu zituen ikasketak Peralta de la Sal-en 1915.ean eskolapio abitoa hartzeko eta 1917an ordena berean profesio arrunta, kanonikoa eta Junioratoa Iratxe eta Zaragozako Cascajón-en burutzeko 1922.ean. Berehala Zaragoza, Iruñea eta Chile-ko Santiagon filosofia eta teologia ikasketak burutzeko. Ondorean, irakaskintzak aritzeko, Euskal Herriko (Vasconia izenez) ordena barrutia sortzean, 1934. urtean, itzuli zen Iruñean idazkaritzara kokatuz. Baina 1936an erbesteratua izan zen, Frantziako Akizetik berriz Chilera itzultzeko. Ondoren, 1950ean ostera Euskal Herriratu. Geroztik hemen genuen eta 1955ean Bilboko Eskolapioen kolejoan erretore izendatua izan zen. Xehetasunok nabarilago agertu zizkigun Severino Giner-ek *Diccionario Enciclopédico Escolapio* (vol. II, 380 orrialdean. Salamanca, 1983) liburuan.

Oso gazterik, *Euskal Eснаlea* aldizkarian, olerkiz hasi zituen euskal lanak 1920an: "Agur", 1923an "Oker baten ondorea", 1924an "Euskaldunen siniskerak", 1925ean "Aita Andres Merino" eta 1928an "Euskaldunen etorkizuna" (Itzaldi saillean). Bizitza guztian euskarari buruz kezkatu zituen galak noski.

Idazteko ereduak jarri nahirik edo itzuli zituen Iturralde y Suit eta Arturo Campión-en *El Ruiseñor de Errotazuri* eta *El último tamborile-*

ro de Errahondo, *Euskal Esnalea* aldizkari berean argitaraziz; bigarre-na ordea, geroztik ere liburuxka gisa argitaratu zuen.

Euskal Esnalea eta *Euskera* aldizkarietan eman zituen lanez gal-nera, besteak beste, honako aldizkariotan kolaboratu zuen: *Argia*, *Zeruko Argia*, *La Voz de Navarra*, Chile-ko *Euzkadi*, *Agur* eta abar. Idazkietan erabili zituen izenordeak honako hauek dira: "Iparralde", "Argizale", "Egizarreta" eta, bereziki, "Ibar".

Gainera, R. Charlat-ek 1980an euskal-kaukasiko kideetasunez egin zuen lanari aurkezpena egin zion; horrez gainera, Nikolas Ormaetxea "Orixe"ren *Euskaldunak* (1980) lehen faksimilezko argitalpenari hitzaurrea eta oharra. Bestalde, bederatzir liburukitan argitara-tu zen *Diccionario Retana de Autoridades del Euskera* (Bilbo, 1976-1989) lanari Justo Maria Mokoroak bere partaldetza eman zion eta ez txikia gainera. Balta ere, oroitzekoa da, "Lengua vasca de hoy y de mañana. Ocho respuestas al cuestionario de la II Semana de Antropología Vasca" (1971).

Gazteleraz, beste honako liburuon egile genuen: *Genio y Len-gua* (Tolosa, 1935), *La conjugación perifrástica vasca* (1941ean, baina argitaratu gabe gelditu zen), *El problema del vascuence* (1952an Alta Luis Villasanteri egin zion gutuna), eta *Curso de lengua vasca* (Chile, 1943).

Euskaraz: *Gizabidea* (1925, baina argitaragabea), *Erraondo'ko azken danbolintera* (1925 eta 1958, A. Campión zenaren lanetik itzulia), "Ortik eta emendik" saila utzi zuen ia ehun mila inguru fitxaz errefrau eta herri esaldiz hornitua eta bera hil baino lehentxeago argitaratua. 1990. urteko azaroaren 7an hil zen Bilbon.

1957. urtean Euskaltzaindiak, bere lan horien eskergarri, euskaltzain-urgazle izendatu zuen.

Bere heriotzaren berri eman nuen 1991. urteko *Euskera* agerkariaren lehen aleko 347-350. orrialdeetan. Bertan nioen beza-la, aurrean esan dudanez, bere bizitzan zehar aritu zen euskarareki-ko bere lan nagusietarikoa dugun *Ortik eta emendik* burutu eta argitara ematetik laster zendu zen Mokoroa. Gaur, aitortu beharrean gaude bere lan handi eta emankor hori gure ekintzak sustatzeko behar-beharrezkoa dugula. Eta ergelak gu bilduma horri probetxurik ateratzen ez badilogu. Hor daude ia ehun mila inguru esaera jator

Idatzietatik eta han-hemenka entzutetik, aita Justok bere bizitzan zehar bilduak.

Euskaltzaindia sortu berrian eratu ziren Jardunaldietan, Mokoroa partalde zen eta 1923an Donezteben eratu ziren Bigarren Euskalegunetako Itzaldiak ospakizunerako "Euskeraren lorean" zeritzana idatzi zuen, bi neskatilaren arteko elkarrizketa osatuz (ikus argitalpenaren 69-71 orrialdeetan). Bertan ikus genezake urteetan agertuko zigun esaldi eta estiloarekiko kezka. Baina geroztik eman zizkion aita Mokoroak erakunde honi bere lanaren zituak *Euskera* agerkarian, esaldi jatorrez ez ezik hizkuntzaren etorkizunak kezkatu: "De vida o muerte", 1956ko alearen 274-282 orrialdeetan; "Sermones manuscritos antiguos" (Fray Juan de Ajuriarenak), 1960koaren 354-376 orrialdeetan; "Batasunari batzuk agurka eta beste batzuk aurka" zeritzan txostena Arantzazuko biltzarrerera Igorria, 1968ko *Euskera*-ren 223-224 orrialdeetan jasorik datorrena eta "Carta sobre Zerkausi" 1973ko alearen 173-175 orrialdeetan.

Gipuzkera orraztuan ikusten zuen hark hizkuntza idatziaren oinarria, batasuna lortu ahal izateko, Gregorio Arrue eta Kardaberazen arteko erdibide batean. Bere uste horren eredugarri burutu baitzuen *Erraondoko azken danborileroa* delako itzulpena. Era berean, esan molde jatorren bila zebilen, euskararen muinezko zerizkionez. Ordurako bilketa eta ikerketak hasiak zituen, esan dudan bezala, bai euskara idatzitik eta baita ere ahoz-ahozkotik; uka ezinezko euskaldun sena horietan aurkitzen zuenez, eta horretan arrazoirik ez zitzaion falta. Diego Goltia Jesulagunaren asmoa ere hortik zihoan XVIII. mende hondarrean eta XIX.aren hastapenetan; baina, Mokoroak gainditu zuen lan hori zeren bere bizitzaren zehar etengabeko jarraituz burutu baitzuen aipatu dudan *Ortik eta emendik*. Egileak berak beste nonbait esan zuenez: "Una especie de Thesaurus de Locuciones", bi liburuki marduletan emana, 23,5 x 16 zm. neurrian 3.455 orrialdez osatua. Bilduma zabala da, bere sailkapenerako Julio Casares-ek gaztelerari buruzko aholkuz ere baliatu omen zen. Baina egileak berak aitortzen duenez, holako lan bat ezinezkoa omen hiztegi-adiztegi eran antolatu ahal izatea, zeren, berez dakar erabilpenaren zailtasuna. Horregatik, kontsultarako baino aisago bilduma bere aztergai dela esango nuke. Beraz, erabilpenerako altxorra da, edozein idazlek aztertu beharrekoa. Eta, lehenik, erabilpenerako "Introducción" delako sarrerakoa gogoz irakurri beharrekoa da. Bai,

patxadaz hartzea merezi du gizon batek berrogeita hamar urtetan burututako lan horrek. Hizkuntzaren eredu jatorrak aurkitzen ahalegindu zenez eta esaldioak pentsaera eta hizkuntza-ahalmenen lekuko ditugunez.

Antonio Zavala euskaltzainaren hitzaurre jakingarriz aurkeztua da eta hara zer zioen atarikoaren une batean: "Iztegia eta gramatika, atzerritar batek menderatu ditzazke. Ta, bearbada bertako askok baiña obeto. Baiña beste zerbait falta du orrek oraindik, izkuntzaren jabe osoa izateko. Beste zerbait orrek, iztegiak eta gramatikak baiña lan gelago dio, ta bein ere ez du ikasiko bertakoak bezin ondo. Beste zerbait ori, esaerak ditugu. Iztegi eta gramatikak geldi-antza bat dute, esaeren aldean. Mundu "estatiko" baten berri ematen digute. Baiña mundu bizitzaren eta bizidunen lekua ere bada ta bizitzaren berri ere eman bear digu izkuntzak... Egiteko ori, esaeren bidez egiten du geien bat. Esaerak munduko dinamikaren berri ematen digute". Eta ondorean adibiderik aski eskaintzen digu Antxonek. Bere ustez, herri literaturaren alor handi bat betetzen dute esaldioak. Eta, gure idatzietan probetxurik anitz ateratzen ikasi beharra dugu Mokoroaren lanetik euskararen ondareaz zuhur jokatu nahi badugu.

Baina, libururik garrantzizkoena, ezpairik gabe, "Ibar" izenordez eman zuen *Genio y Lengua* (Tolosa, 1935) dugu. Hori bai dugu bere lanik alpagarrienetakoa. Euskaldun eta euskaltzale erdaldunen mana ez ezik mitoa bihurtu zen, baina euskal idazle on artean ez zuen horrenbesteko arrakastarik izan. Nik neuk, Andoni Urrestarazu "Umandi" irakasle zenaren bidez ezagutu nuen obra hori, eta irakurri ezagutzean nioen euskalduntasun nagusia herri ipul eta kantetan genuela. Azkue zenak bere *Euskalerraren Yakintza* lau liburukietan bildu zituen herri literatura ballagarriagatik. Idatzizko berriztatze eta gaurkotzea ordea, guztion ekintza lanetik zetorrela eta ez hainbeste lan soil mirezgarri baten eraginek. Zeren, Justo Mari Mokoroaren teorian, *Genio y Lengua* lekuko, euskal literatura idatzia indartzeko eta euskararen iraupena ziurtatzeko, beharrezko balakenuen itzal handidun egile eta lanen eredutzat begiko zuen "Orixe"rengan oinarritzea. Baina, nonbait, ez zen oroitzen ordea, Frantziaren eraginezko garaien aldakuntzatzat probentzalaren lekuko hila bihurtu eta Federico Mistral-en *Mireio* ez zen izan probentzalaren pizgarri.

Guk, gerraosteko belaunaldia osatzera heldu ginenok, Etxepare-

rekin bat etorri aldarrikatu genuen: "Euskaldun den gizon orok altxa beza burua", orokorki lantzeko arbasoen baratza.

Alpatzen dudan *Genio y Lengua* liburu hori, edonorrentzat gomendagarria dela iruditzen zait, zeren hor ematen baititu zentzuz gure hizkuntzaren nortasun ballagarrien berriak. Liburu horren zabal-kundea beharrezkoa zaigu eta behin eta berriz argitara beharrezkoa deritzot Euskal Herriko semeek beti eskura izan dezaten.

Sarrerako aurkezpena interesgarria du eta liburu bera bost kapituluz osatzen da.

Genio y Lengua liburuaren lehen kapituluan ukitzen du galaren aurrean ahozko euskararen erabilera laburtzeaz eta literatura lanaren gutitzeaz, nondik nora zuzendu behar den. Aldi berean indartzeko bideak landu beharra. Abertzaleei ere dei egiten zien beharrezko hizketara bultzaraziz euskaldunen interesak aurrerabidean jartzeko irakaskintza ere behar bezala bideratuz eramateko. "Aitzol"ekin ere ez zetorren bat euskaldunok ez ginela irakurzaileak esaten zuelako. Hori irakaskintza bideetatik ez zetorrelako eta irakaskintzarik gabe eta adinekoei gure hizkuntzaren ballapena behar bezala erakutsi ezlik aurrera bidea nekeza zeritzolako.

Bigarren kapituluan oinarriak eta hastapenak ukitzen ditu, beziki hizkuntzan eta literaturan oinarriturik. Hizkuntzaren balioa etxetik irakatsiz, aldi berean bere inguruko dituen jatorrizko foruak, artearen formak, herri musika, dantza, kirolak eta abar adieraziz. Denen gainetik beti argi utziz gure aberriaren oinarrikoena hizkuntza dela erakutsiz. Horregatik, guztien gainetik bereizgarriena dugula hizkuntza. Hizkuntza bera denez gure herri honen tresna, edukia, gordailua eta ibilgailua. Berez denez herriaren jainua. Horrekin euskararen bizitzaz argi utzi nahi zuen gure herriaren ondoriokortasuna zela.

Hirugarrenean ordea, epaile gisa ari zen, euskaraz mintzatzeko ardura har dezagun, gurasoengandik semeengana erakutsiz. Muñez gure ohitura delako garena garen bezala ispilu batean bezala ikus ahal dezagun.

Laugarrenean, adibiderik aski azalduz, bere datuen zentzuaz ari da. Nafarroak eta Arabak euskararentzat eraman duten gainberako bidegabekeria ere salatzen du. Bide hori har ez dezagun, adieraziz, historian zehar horiek eraman zuten bidea azaltzen digu. Hor bertan

Axular eta Aita Larramendiren lanak gorai patuz, beraien lanek oharrak eginez eta zenbait zati azalduz.

Bosgarren kapituluak, puntuz puntu, euskararen alde bere iritziak agertuz jarduten delarik. Ohar horiek, edonorentzat oso jakingarriak dira; lehen zatian ahalmenak adieraziz, bigarrenean arrazoiak eta itxaropena azalduz, ondoren Orixearen *Euskaldunak* poema liburuaren berriak lasai aztertuz eta gomendatuz. Artean *Euskaldunak* argitara gabea zen, baina ezagun zitzalon hain adiskide zuen Orixe berak esku-izkribuzko kopia bat utzi zionez. Kapitulu beraren hirugarren zatian ekintzak nondik nora erabiltzaz jarduten du eta bere pentsameneren iritziak emanez, baita ere zelan bideratuz, horretarako behar ginituzken antolakuntzak eta lanak nola bideratu eta abar.

Liburu hau gazteleraz dagoenez, bereziki euskararik ez dakiten abertzale askorentzat ere irakurri beharrezkoa deritzot, euskara ikas eta erabiltzeaz arduratzeko, abertzale jator askok egin duten bezala. Besteak beste, hor ditugu eredugarri Arturo Campión nafar historia-gilea eta Ibarretxe lehendakaria.

Arazoi beragatik, aldi berean, gure herriaz eta gure hizkuntzaz arduratzen direnek ere irakurri beharreko liburuak iruditzen zait.